

DÉVAVÁRI ZOLTÁN

A DÉLSZLÁV HÁBORÚ ÉS A MAGYAR GAZDASÁGPOLITIKA (1991–1993)

Közismert tény, hogy a rendszerváltoztatás során az első szabadon választott magyar kormány megoldandó és tornyosuló problémák sorával volt kénytelen szembesülni. A magyar gazdaság szerkezetátalakítása, az új közigazgatás kiépítése, a külpolitikai mozgástér alapvető átalakulásával járó új diplomácia kialakítása csupán néhány azok közül a közismert, azonban napjainkban is még csak részleteiben feldolgozott és ismert folyamatoknak, amelyekkel Antall Józsefnek és kormányának meg kellett birkóznia.

A közép–kelet-európai régió átalakuló politikai térképe, a felerősödő nacionalizmusok, a magyar kisebbségek megoldatlan helyzete, a nagyhatalmi küzdőtéren végbemenő változások alapvetően követelték meg a demokratikus magyar állam biztonságpolitikájának az átértékelését és átgondolását is.

Mindez az 1991-ben kulminálódó, 1999-ben megnyugvó, de a koszovói és a boszniai kérdés végleges megoldatlansága miatt alapjaiban még napjainkban is elhúzódó délszláv válság tekintetében hatványozottan igaz volt.

Terjedelmi korlátok miatt itt és most nem vállalkozhatunk a második Jugoszlávia széteséséhez vezető út, illetve a délszláv háború politikatörténetének az áttekintésére, ahogyan az azzal kapcsolatos magyar diplomáciatörténet feldolgozására és bemutatására sem.¹ Tanulmányomban a releváns kormányzati iratok alapján az érdeklődés eddigi fókuszából kimaradt témára, a délszláv háborúnak a magyar gazdaságra gyakorolt hatásaival, az azt ért anyagi veszteségekkel, illetve a magyar gazdaságpolitika mozgásterével foglalkozom.

¹ Ezzel kapcsolatban lásd: SZILÁGYI Imre: A magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. *Külügyi Szemle*, 2004/1–2. 4–27. – BALI Lóránd: A horvát–magyar politikai kapcsolatok néhány fontosabb aspektusa 1991-től napjainkig. *Balkán füzetek*, 2009/2. 261–267. – JESZENSZKY Géza: Jugoszlávia felbomlása és a magyar külpolitika. *Külügyi Szemle*, 2011/4. 42–79. – Uő: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására – Magyarország szomszédságpolitikája a rendszerváltozás éveiben*. Budapest, Osiris, 2011. 174–209., 331–366. – SÁRINGER János: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához I.* Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2015. 465–505.

AZ ELSŐ HÁBORÚS ÉV (1991)

A berlini fal leomlása előtt a délszláv állam fontos helyet foglalt el a magyar külkereskedelemben. Jugoszlávia hosszú éveken át a negyedik–hatodik helyet osztotta Magyarország gazdasági partnerei között. A háború kitörése előtt a külkereskedelmi forgalom megközelítette a 700 millió dollárt,² s ebben a magyar kereskedelmi mérlegtöbbség évi szinten 150–270 millió dollárt³ tett ki. A magyar–jugoszláv árucsereforgalom 90%-a Szlovéniával, Horvátországgal és Szerbiával zajlott.⁴

A két ország közötti kapcsolatok fontosságát mutatja az idegenforgalom jelentősége, valamint a határátlépések intenzív száma is. Az utolsó békebeli évben, 1990-ben Jugoszláviából 1,7 millió turista utazott Magyarországra, míg 6,4 milliót tett ki a Magyarország területén átutazó, a határokat részben bevásárlás céljából átlépő személyek száma.⁵

Az 1991-es délszláv válság kiéleződésével először a határátlépők számában következett be nagymértékű zuhanás. 1991 első öt hónapjában a beutazások száma 36%-kal csökkent, majd a fegyveres konfliktusok júniusi kirobbanásakor a forgalom az előző évek negyedére esett vissza. Mindezt súlyosbította a főként Jugoszlávián keresztül utazó görög és olasz turisták elmaradásának a közvetett hatása is, amihez hozzájárult az osztrák, a német, az amerikai egyéni, csoportos utazások lemondásai, valamint a Magyarországon áthaladó török átutazók elmaradása.⁶

A meredek visszaesést jól mutatja a magyar–jugoszláv határon áthaladó teljes forgalomnak az 1991 márciusa és áprilisa közötti időszak statisztikai adata. Márciusban a délszláv területekről még 481 ezren utaztak Magyarországra, míg 108 ezer magyar állampolgár utazott Jugoszláviába. A következő hónapban már csak 395 ezer külföldi lépte át a jugoszláv–magyar határt, s 105 ezer volt a szomszédos államba utazó magyar állampolgárok száma. Májusban ez a szám tovább csökkent: a jugoszláv–magyar határon a belépő külföldiek száma 360 ezer, míg a magyar állampolgárok esetében jóformán nem történt változás: 108 ezren lépték át a határt. Júniusban, amikor Szlovénia és Horvátország kikiáltotta a függetlenségét, s megkezdődött a Jugo-

² A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 1 352 006 886 dollárnak felel meg.

³ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 289 715 761, illetve 521 488 370 dollárnak felel meg.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), XIX-A-127-b-3142/1992.

⁵ MNL OL, XIX-A-127-b-0692/1991.

⁶ Uo.

szláv Néphadsereg fegyveres fellépése a két renitens köztársasággal szemben, drámai zuhanás következett be mindkét számsorban. A jugoszláv–magyar határon 200 ezerre zuhant a beutazó külföldiek száma, míg a kiutazó magyaroknál ez az adat 50 ezerre esett.⁷ (A jugoszláviai eseményekkel párhuzamosan a magyar idegenforgalmat ráadásul más kedvezőtlen hatások is érték. A KGST-piac összeomlása miatt a szovjet és a bolgár beutazások száma mintegy 30–40%-kal csökkent, de ugyancsak kedvezőtlenül hatott a magyar idegenforgalomra az öbölháború, amelynek következtében az amerikai turisták száma esett vissza.⁸)

A krízis eszkálódását a magyar turisztikai irodák is megéreztek. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a fegyveres összetűzésekkel 1991-ben a délszláv (elsősorban horvát) tengerpart gyakorlatilag kiesett a magyar irodák kínálatából (is). Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, valamint az Országos Idegenforgalmi Hivatal által 1991 júliusában a Kormány számára összeállított tájékoztató szerint 1991 első felében a jugoszláv események miatti forgalomkiesés összege a beutazásoknál 1,5 milliárd,⁹ míg a kiutazásoknál 400 millió forint¹⁰ volt.¹¹

A délszláv fegyveres konfliktus kiszélesedésével, a nyílt horvát–szerb háború kirobbanásával és a Magyarországot érő szerb provokációk (1991. október 27-én egy jugoszláv MIG-21-es vadászrepülő Barcs felett két kazettás bombát oldott ki) 1991 őszére óhatatlanul is a felszínre hozták a déli határok és a határmenti övezetben lévő területek megvédésének, s ezzel párhuzamosan a magyar biztonságpolitika kérdését.

Mindez a honvédelmi, a belügyi és a nemzetbiztonsági tárcák tekintetében jelentett előre nem tervezett költségeket, azon túl pedig a személyi állomány többletterhelését is magával hozta. Szükségessé és sürgetővé vált a magyar repülőcsapatok fejlesztése és azok technikai korszerűsítése, de jelentős többletfeladat hárult a rendőrségre, a határőrségre és a polgári védelemre, valamint a menekültek befogadását, gondozást ellátó állomások fenntartása kapcsán a Belügyminisztériumra is. A Honvédelmi Minisztérium 1991 végéig 1,3 milliárd,¹² az 1992-es évben további 1,8 mil-

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 23 246 801 937 forintnak felel meg.

¹⁰ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 6 199 147 183 forintnak felel meg.

¹¹ MNL OL, XIX-A-127-b-0692/1991.

¹² A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 20 147 228 345 forintnak felel meg.

liárd,¹³ a Belügyminisztérium 1991 végéig 520 millió,¹⁴ 1992-ben pedig 2 milliárd forint¹⁵ többletkiadásra kényszerült.¹⁶

A Kormány számára 1991 novemberében készült tájékoztatás szerint a válság elmélyülése miatt 1991-ben a Jugoszláviába irányuló áruforgalom 20%-kal csökkent, s a következő évre további 100–140¹⁷ millió dolláros veszteséget látott elő. Ebből 40–60¹⁸ millió dollár az agrárgazdasági, 60–80 millió dollár¹⁹ pedig ipari termékivitel csökkenéséből keletkezett.²⁰

A harci cselekmények miatt az Adria kőolajvezeték²¹ is lebénult, s ennek egyenes következményeként Magyarország átmenetileg egyoldalú függőségbe kerül az Ukrajnán keresztül haladó Barátság kőolajvezetéken²² át történő szovjet, majd orosz szállításoktól. Ebben a helyzetben az energiaellátás biztonságának a fokozása a hazai tartalékok növelését követelte meg, s mindez 7,3 milliárd forint²³ nem tervezett ráfordítással járt.²⁴

A horvátországi háború következtében Magyarország arra is rákényszerült, hogy az árutartalékokat élelmiszerrel és közszükségleti cikkekkel töltsse fel. Ennek a költsége 3,3 milliárd forintot²⁵ tett ki. A helyzet drámaiságát, az ország akkori gazdasági helyzetét jól mutatja a Kormány elé terjesztett háttér tanulmányának az ezzel kapcsolatos megállapítása, miszerint „amennyiben e szabad pénzüsszegek a tervezettnek

¹³ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 27 896 162 324 forintnak felel meg.

¹⁴ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 8 058 891 338 forintnak felel meg.

¹⁵ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 24 215 418 684 forintnak felel meg.

¹⁶ MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

¹⁷ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 251 899 215 dollár.

¹⁸ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 107 956 806 dollár.

¹⁹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 143 942 409 dollár.

²⁰ MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

²¹ Az Adria-kőolajvezeték a horvátországi Krk szigetén lévő Omišalj kikötőjéből Százhalombattáig épült kőolajvezeték, évi kapacitása 10 millió tonna. 1978-ra épült meg, s tengeri úton biztosítja az arab kőolaj szállítását Magyarország, valamint Csehország és Szlovákia számára. Horvátországi szakasza 300, magyarországi pedig 200 kilométer hosszú. A délszláv háború alatt a vezeték üzemeltetése szünetelt.

²² A Barátság kőolajvezeték mintegy 4 ezer kilométeren keresztül halad Oroszországból. Az 1960-as években megépített vezeték eredeti célja az európai szocialista országok kőolajjal való ellátása volt. Évi kapacitása 70 millió tonna. Ukrajnában a vezeték Szlovákia és Magyarország irányába ágazik el.

²³ A fenti magasabb összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 113 134 436 094 forint.

²⁴ MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

²⁵ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 51 142 964 261 forint.

megfelelően – a költségvetési hiány miatt elvonásra kerülnek, úgy a tartalékok feltöltése nem lehetséges”.²⁶

1991 őszére a Magyarországra irányuló délszláv bevásárló turizmus gyakorlatilag megszűnt. Mindez az ország déli megyéiben naponta 10 millió forint²⁷ bevételkiesést jelentett, míg a központi költségvetéstől évi 300 millió forintos²⁸ bevételelmaradást okozott. A helyzetre súlyosbítólag hatottak a vasúti forgalomban keletkezett jelentős veszteségek is. A Jugoszláv Vasutaknak a MÁV-val szembeni adósságai 1991 októberére elérték a 2,5 milliárd²⁹ forintot.³⁰

A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma által készített előterjesztés szerint 1991-ben a magyar kivétel a visszaesésének miatt összesen 7,8 milliárd forint³¹ árbevételről maradt el, aminek a költségvetésre gyakorolt hatása mintegy 250 millió forint³² volt. A délszláv válság összesített eredményei a magyar költségvetés évi fizetési mérleg pozícióit 12 milliárd forinttal³³ rontották, a költségvetés bevételkiesése és kiadástöbblete pedig elérte a 2,2 milliárd³⁴ forintot.³⁵

A következő évvel kapcsolatos prognózis ugyancsak pesszimista hangot ütött meg. Az exportban legalább további 100–140 millió dolláros³⁶ csökkenéssel számolt. A határmenti forgalom és a turizmus kiesésénél 45 millió dolláros³⁷ kiesést jelzett, s 40–50 millió dollárra³⁸ tette a szállítás-hírközlés területén várható veszteségeket. Mindez a fizetési mérleget nagyjából 185–235 millió dollárral³⁹ rontotta, a költségve-

²⁶ MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

²⁷ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 154 978 678 forint.

²⁸ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 4 649 360 387 forint.

²⁹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 38 744 669 895 forint.

³⁰ MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

³¹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 120 883 370 073 forintnak felel meg.

³² A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 3 874 466 989 forintnak felel meg.

³³ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 185 974 415 498 forintnak felel meg.

³⁴ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 34 095 309 507 forintnak felel meg.

³⁵ MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

³⁶ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 185 344 346, illetve 259 482 085 dollárnak felel meg.

³⁷ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 83 404 955 dollárnak felel meg.

³⁸ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 74 137 738 és 92 672 173 dollárnak felel meg.

³⁹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 342 887 041 és 435 559 214 dollárnak felel meg.

tésre gyakorolt hatása pedig elérte a 700 millió forintot.⁴⁰ További komoly kiadásokkal számolt a kőolajtermékek többletkészletezésének a tárolásánál. Ennek a vissza nem térülő kiadását 3,4 milliárd forintban⁴¹ tervezte.⁴² A válság elhúzódásával számoló és az első változattól is komorabb modell 14–15 milliárd forintra⁴³ becsülte az adóbevétel kiesését, s a költségvetési deficit erőteljes növekedésével számolt.⁴⁴

A valóság azonban ennél is rosszabb lett, aminek az oka elsősorban az ENSZ Biztonsági Tanácsa által a Szerbiából és Montenegróból álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ellen elrendelt gazdasági szankciók voltak.

A JUGOSZLÁV SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG ELLENI ENSZ EMBARGÓ HATÁSA ÉS KÁRAI

Az 1991 őszen a volt Jugoszlávia egész területére elrendelt teljes körű fegyver- és robbanóanyag-embargó után 1992. május 31-től az ENSZ Biztonsági Tanácsa 757. számú határozatával a Szerbia és Montenegró által alkotott Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) ellen az egészségügyi és élelmiszerszállítások kivételével bevezette a teljes export-import embargót, megtiltotta a légitársaságok fogadását és az oda irányuló légitársaságok indítását, valamint elrendelte a pénzügyi tranzakciók tilalmát. Ez a határozat ekkor még nem vonatkozott a Szerbián és Montenegrón áthaladó tranzit áruszállításokra.⁴⁵

A magyar kormány nemzetközi kötelezettségeinek eleget téve, 1992. június 3-án rendelte el az ENSZ határozat végrehajtását.⁴⁶

1992 novemberében a londoni Jugoszlávia Konferencia⁴⁷ határozataként került sor az Európai Közösség és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet által

⁴⁰ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 10 848 507 570 forintnak felel meg.

⁴¹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke 24 791 455 443 forintnak felel meg.

⁴² MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

⁴³ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 169 507 930 792, illetve 181 615 640 134 forintnak felel meg.

⁴⁴ MNL OL, XIX-A-127-b-3517/1991.

⁴⁵ MNL OL, XIX-A-127-b-MK/57-1992.

⁴⁶ A Kormány 91/1992. (VI.3.) Korm. Rendelete az ENSZ Biztonsági Tanácsa Szerbiával és Montenegróval kapcsolatos 757 (1992) határozatának végrehajtásáról. *Magyar Közlöny*, 1992. június 3.

⁴⁷ A londoni Jugoszlávia-konferenciát 1992. augusztus 26–28. között tartották meg az ENSZ és az EK közös szervezésében. Fő célja a Jugoszlávia területén megkötendő tartós béke megállapodás volt. Ennek érdekében deklarálták, hogy a nemzetközi konferencia The International Conference on the Former Yugoslavia (ICFY) (A volt Jugoszláviával foglalkozó nemzetközi konferencia) néven mindaddig tartani fog, amíg nem születik végleges megállapodás. A konferencia folytonosságát hat

kiküldött Szankciós Tanácsadó Misszió magyarországi telepítésére. A Misszió brit, holland, dán és svéd tagjai szakmai és technikai segítséget adtak a Szerbiával és Montenegróval határos országok hatóságainak az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt, s valamennyi jugoszláv utódállamra kiterjedő 713. számú fegyverszállítási embargó, illetve a Szerbiával és Montenegróval szemben a 757. számú határozatban elrendelt szankciós intézkedések terén. A Tanácsadói Misszió tevékenységéről és tapasztalatairól rendszeresen jelentéseket készítettek az EK és az EBEE soros elnökének.⁴⁸

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1992. november 16-án, majd pedig 1993. április 26-án az embargó szigorításaként újabb intézkedések bevezetésére szólította fel az ENSZ tagállamok kormányait. A 787. (1992. XI. 16.) számú BT határozat a JSZK-val szemben továbbra is fennmaradó kereskedelmi-pénzügyi embargó mellett megtiltotta a nyersolaj, az olajtermékek, a szén, az energiatermelés céljait szolgáló berendezések, a vas, az acél és más fémek, a vegyi anyagok, a gumiabroncs, a járművek és ezek alkatrészeinek az átszállítását a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságon keresztül.

A 820. (1993. IV. 26.) számú BT határozat a korlátozott tranzitembargót kiterjesztette a teljes árukörre, emellett elrendelte a Jugoszlávián kívüli szerb–montenegrói vagyonok zárolását, a jugoszláv tulajdonú gazdasági szervezetek működésének felfüggesztését, a jugoszláv tulajdonú fuvarszközök elkobzását valamint a JSZK elleni szankciók megsértésével gyanúsítható szállítmányok lefoglalását.

A magyar kormány a 787. számú ENSZ BT határozatot december 11-én, a 820. számú határozat törvényi háttért nem igénylő részeit május 5-én, a többi ideiglenes hatállyal május 7-én léptette életbe. A vagyonok zárolására, az elkobzás alkalmazhatóságával kapcsolatos törvényt az Országgyűlés 1993. július 7-én fogadta el.⁴⁹

Az 1992. június 1-én Szerbia–Montenegró ellen elrendelt 757. számú kereskedelmi-pénzügyi embargó hatásaként a magyar gazdaságnak 340 millió dolláros⁵⁰ kára keletkezett.⁵¹ A JSZK elleni szankciók szigorításával összefüggő tranzittilalom-

---

munkacsoport biztosította. 1. Bosznia-Hercegovina csoport, 2. Humanitárius segélyek munkacsoportja, 3. Nemzetiségek és kisebbségek munkacsoportja 4. Az államutódlási kérdések munkacsoportja, 5. A gazdasági kérdések munkacsoportja, 6. A bizalom- és biztonságerősítő, valamint ellenőrzési feladatokkal foglalkozó munkacsoport. Az ICFY székhelye a svájci Genfben volt, munkáját 1996. január 30-án fejezte be.

⁴⁸ MNL OL, XIX-A-127-b-3566/1992.

⁴⁹ Az 1993. évi LXXI. Törvény az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra (Szerbia és Montenegró) vonatkozó határozatai végrehajtásáról, valamint a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény kiegészítéséről. *Magyar Közlöny*, 1993. július 19.

⁵⁰ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 611 755 238 dollárnak felel meg.

⁵¹ MNL OL, XIX-A-127-b-3245/93.

mal kapcsolatos 1993. január 12-i kormányelőterjesztés a dél-európai országokkal (Macedónia, Albánia, Bulgária, Görögország, Ciprus), folytatott kereskedelmi kapcsolatok visszaesésénél az exportban 70–90,⁵² az importban 25 millió dolláros⁵³ veszteséggel, Törökország esetében az exportnál 110 millió dollárral,⁵⁴ az importnál 6 millió,⁵⁵ míg a közel-keleti országokba irányuló magyar exportnál 40–50 millió dolláros⁵⁶ veszteséggel számolt.⁵⁷

A június 1-i kormányelőterjesztés a dél-európai és a török veszteségeket már 300 millió dollárra⁵⁸ taksálta, míg a dunai hajózásánál 170 millió dolláros,⁵⁹ a vasúti közlekedésben 90 millió dolláros⁶⁰ (januárban még 85 millió dollár)⁶¹ kieséssel számolt.⁶² Az előterjesztés szerint 1992 júniusa és 1993 áprilisa között az embargó következtében a MÁV veszteségei 70 millió dollárt tettek ki.⁶³ Ráadásul a MÁV veszteségeit tovább növelték a Jugoszláv Vasutak egyre csak halmozódó adósságai, amelyek 1993 novemberére érték el a 64,1 millió svájci frankot (akkori árfolyamán 4 milliárd forintot).⁶⁴ Bár a MÁV rendszeresen kezdeményezte az adósságok rendezését, érdemi előrelépés nem történt. A tárgyalások alapvetően azon a ponton rekedtek meg, hogy a felhalmozódott adósságból mekkora rész terhelte a Szerbiából és Montenegróból álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot, illetve az új államok (Szlovénia és Horvátország) vasúttársaságait. Ezzel összefüggésben rendelte el a magyar kormány 1993 novemberében a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal szemben a Jugoszláv Vasutakat érintő bérmentesítési korlátozást, vagyis a nemzetközi

⁵² A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 129 741 042, illetve 166 809 911 dollárnak felel meg.

⁵³ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 44 982 002 dollárnak felel meg.

⁵⁴ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 197 920 812 dollárnak felel meg.

⁵⁵ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 10 795 680 dollárnak felel meg.

⁵⁶ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 89 964 005 dollárnak felel meg.

⁵⁷ MNL OL, XIX-A-127-b-3026/1992.

⁵⁸ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 539 784 034 dollárnak felel meg.

⁵⁹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 305 877 619 dollárnak felel meg.

⁶⁰ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 161 935 210 dollárnak felel meg.

⁶¹ MNL OL, XIX-A-127-b-3245/93.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

⁶⁴ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke 29 166 418.168 forintnak felel meg.

vasúti áruforgalomban az 1986-os Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezményben meghatározott fuvardíjaktól eltérő leszámolást.⁶⁵

Annak ellenére, hogy a Kormány a nemzetközi fórumokon szorgalmazta a veszteségek és a többletterhek kompenzálását, sőt az ENSZ egy munkacsoportot is létrehozott a kérdés vizsgálatára, érdemi külföldi segítségnyújtásra nemigen lehetett számítani. A Pénzügyminisztérium ezért 1993. augusztus 12-én terjesztette be a Kormány részére a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság elleni ENSZ embargóból eredő károk kezelésével kapcsolatos elemzését.⁶⁶ Ebből kitűnik, hogy Magyarország 1992-ben 340 millió,⁶⁷ 1993-as év augusztusáig az embargó alkalmazása miatt összesen további 800 millió dolláros⁶⁸ közvetlen kárt szenvedett.⁶⁹

A károk kompenzálására azonban nem állt, a magyar gazdaság akkori állapota miatt nem is állhatott rendelkezésre elegendő forrás. Az 1993-as pótköltségvetésben mindössze 470 millió forintot⁷⁰ különítettek el, de ennek az összegnek is csak egy része – 235 millió forint⁷¹ – volt felhasználható a JSZK elleni embargó kárainak az enyhítésére. Ebből is egyértelművé vált, hogy a veszteségeknek csak a részbeni kompenzációja jöhetett szóba. A Kormány előtt ezzel kapcsolatban alapvetően négy támogatási forma körvonalazódott. Az első elképzelés a támogatási veszteségek ellensúlyozásának a közvetlen költségvetési támogatása volt. A károk nagyságrendje miatt azonban ennek a határfoka csak csekély arányú lehetett volna, így az végül le is került a napirendről. A második elképzelés az érintett cégek likviditási feszültségeinek a csökkentését szolgáló költségvetési hiteltámogatások rendszere volt. A harmadik opció négyhónapos rövid lejáratú hitelek kamattámogatását vázolta. Végezetül felmerült a súlyos gazdasági helyzetben lévő Dunaferr Dunai Vasmű 1,1 milliárd,⁷² a Diósgyőri Nemesacél Művek Kft. 600 millió⁷³ és a Garancia Rt 200 millió⁷⁴ forintnyi hiteligényének kormányzati kezességvállalása.⁷⁵

Az augusztus 24-i kormányhatározat végül hat pontban határozta meg a kárenyhítés kereteit. Ennek értelmében a pótköltségvetésből 235 millió forintot lehetett igénybe venni. A kormányhatározat második pontja 1993. szeptember 30-i határidő-

⁶⁵ MNL OL, XIX-A127-b-3422/1993.

⁶⁶ MNL OL, XIX-A-127-b-3308/1993.

⁶⁷ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 611 755 238 dollár.

⁶⁸ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 1 397 586 159 dollár.

⁶⁹ MNL OL, XIX-A-127-b-3308/1993.

⁷⁰ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 3 427 054 134 forint.

⁷¹ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 1 713 527 067 forint.

⁷² A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 8 020 764 996 forint.

⁷³ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 4 374 962 725 forint.

⁷⁴ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 1 458 320 908 forint.

⁷⁵ MNL OL, XIX-A-127-b-3308/1993.

vel a kamattámogatási rendszert létrehozó jogszabályok kidolgozására utasította az illetékes tárcákat.

Ugyanekkorra kellett az érintett minisztériumoknak az NGKM koordinálásával kidolgozniuk a kárigény dokumentálásának a feltételrendszerét, valamint összeírni a kompenzálандó vállalatok körét és meghatározni a részükre nyújtandó támogatás mértékét. A kormányhatározat következő pontjában azonnali határidővel arra kérte fel az Adóhatóság elnökét, hogy az embargóval összefüggésben beadott adóhalasztás, részletfizetési kedvezmény, pótlék elengedés iránti kérelmeket, ha azok az egyéb törvényi feltételeknek megfelelnek, kedvezően bírálja el. Az ötödik pont az ENSZ BT embargó kárainak a mérséklésével kapcsolatos forrásoknak az 1994-es költségvetésben való elkülönítési lehetőségeit rendelte el, míg az utolsó pont a tartósan megváltozott külgazdasági helyzetből fakadó körülményekhez való alkalmazkodás lehetőségeinek a felmérését és a szükséges intézkedések megtételét írta elő.⁷⁶

A kárenyhítés legfontosabb pontját jelentő, a Pénzügyminisztérium által kidolgozott kamattámogatási konstrukciót, a Kormány 1993 októberében tárgyalta. A javaslat fő célja az embargó miatt súlyos gazdasági károkat szenvedett cégek likviditási gondjainak az enyhítése volt. A konstrukció alapvetően az akkor már felvett, vagy felvenni tervezett hitelhez kapcsolódó kamattámogatás volt, az igényeket az adatszolgáltatással együtt 1993. november 20-ig lehetett benyújtani. A kérelmeket az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, a Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma, valamint a privatizációért felelős tárca nélküli miniszter képviselőiből álló bizottság bírálta el 1993. december 6-ig, míg a döntésről december 15-ig kellett az igénylőket értesíteni. A támogatás 235 millió forintos⁷⁷ forrását a pótköltségvetésből biztosították.⁷⁸

A GAZDASÁGI KAPCSOLATOK ALAKULÁSA SZLOVÉNIÁVAL ÉS HORVÁTORSZÁGGAL

Míg 1992–93-ban a magyar–szerb kapcsolatok politikai és gazdasági értelemben is a mélypontra zuhantak, a magyar–szlovén és a magyar–horvát relációban ennek éppen az ellenkezője történt.

⁷⁶ MNL OL, XIX-A-127-b-3308/1993.

⁷⁷ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 1 713 527 067 forint.

⁷⁸ MNL OL, XIX-A-127-b-3403/1993.

A sort Igor Bočevár szlovén belügyminiszter 1992. január 28-i budapesti tárgyalása nyitotta, ahol elsősorban a délszláv válsággal kapcsolatos politikai és biztonságpolitikai kérdésekről tárgyaltak, ugyanakkor a szlovén fél jelezte készségét a magyar–szlovén új határátkelőhelyek létesítésére, illetve a forgalomkezelés gyorsítására is.⁷⁹ Röviddel ezután, 1992 februárjában került sor a magyar–szlovén közúti személy- és áru fuvarozási kormányközi egyezmény aláírására,⁸⁰ májusban pedig Siklós Csaba közlekedési és hírközlési miniszter folytatott Keszthelyen tárgyalásokat kollégájával, Marjan Kranccal.⁸¹

1992 áprilisában került a Kormány elé az az előterjesztés, amely a magyar–horvát kereskedelmi-gazdasági kapcsolatokra vonatkozó Egyezmény létrehozásának a szükségességét taglalta. A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma az előterjesztésben arra mutatott rá, hogy a háború előtti magyar–jugoszláv külkereskedelmi árucseré forgalomból Horvátország 20–23%-kal részesedett, ugyanakkor ez adta a magyar kereskedelmi mérleg-többlet 40%-át, vagyis jelentős lehetőség mutatkozott a jövőbeni tér bővítésére, mivel Jugoszlávia szétesése óhatatlanul magával hozta a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok átszerveződését is, ami egyben a külkereskedelmi forgalom jelentős növekedésének a kilátását is magával hozta. A magyar vállalatok nagy reményeket fűztek a horvátországi újjáépítési munkálatokhoz is.⁸² Az öt cikkből álló Egyezmény többek között felölelte a legnagyobb kereskedelmi elbánást, a termelési kooperáció bővítését, a közös vállalatok létrehozását, a turizmus fejlesztését, a kereskedelmi képviselők létesítését és egy Gazdasági Vegyesbizottság felállítását.⁸³

A horvát–magyar gazdasági kapcsolatok intenzív fejlődésének a következő állomása 1992. november 18-a volt, amikor Budapesten aláírták a magyar–horvát nemzetközi közúti személyszállításról és áru fuvarozásról szóló megállapodást.⁸⁴

A magyar–szlovén és a magyar–horvát gazdasági együttműködést is érintették az 1992 novemberi keltezésű barátsági és együttműködési szerződések. A magyar–szlovén szerződés 10. cikkelye ugyanis a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok továbbfejlesztésére, az ipari, mezőgazdasági, külgazdasági és idegenforgalmi együttműködésért szállt síkra, s egyben kötelezettséget vállalt az országos és a regionális üzleti kapcsolatok kialakításáért.⁸⁵

⁷⁹ MNL OL, XIX-A-127-b-0142/1992.

⁸⁰ MNL OL, XIX-A-127-b-0661/1992.

⁸¹ Uo.

⁸² MNL OL, XIX-A-127-b-3142/1992.

⁸³ MNL OL, XIX-A-127-b-3312/1992.

⁸⁴ MNL OL, XIX-A-127-b-MK/73-0543/1993.

⁸⁵ MNL OL, XIX-A-127-b-01208/1992.

A magyar–horvát szerződés 11. cikkelye elsősorban a kis- és középvállalatok együttműködésének a szükségességét, illetve a nemzetközi gazdasági intézményekben és a pénzügyi szervezetekben való együttműködést helyezte előtérbe.⁸⁶ Ez utóbbi aláírására 1992. december 16-án került sor, horvát részről azt Hrvoje Šarinić miniszterelnök, magyar oldalról Antall József szignózta.⁸⁷

A szlovén–magyar barátsági szerződést 1992. december elsején Janez Drnovšek szlovén miniszterelnök budapesti látogatása során írta alá Antall Józseffel. A szlovén miniszterelnök budapesti útján egy kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodás megkötését előirányzó szándéknyilatkozatot is parafáltak. A decemberi tárgyalások gazdasági kérdéseinél a közös horvát újjáépítés, a koperi kikötő⁸⁸ és az ahhoz vezető út használata, illetve egy az Adriai-tengerről Szlovénián át vezető olaj/gázvezeték megépítésének a lehetősége volt a fókuszban.⁸⁹

Kádár Béla, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok minisztere 1993. május 25-én és 26-án Davorin Kračun szlovén miniszterelnök-helyettessel, a Szlovén Gazdasági Kapcsolatok és Fejlesztési Minisztérium vezetőjével tárgyalt. A kormánynak a találkozóról készült jelentésből lehet tudni, hogy 1992-ben a magyar–szlovén árucseré forgalom 220 millió dollárt tett ki,⁹⁰ ami az előző évhez viszonyítva több mint 100%-os növekedést jelentett. Ezzel Szlovénia lett a délszláv, de egyben a kelet-közép-európai térségben is az az állam, amelynek kereskedelmi forgalma Magyarországgal a legdinamikusabban fejlődött.⁹¹

ÖSSZEGZÉS

A délszláv válság kulminálódása, Jugoszlávia erőszakkal végbement felbomlása komoly gazdasági károkat okozott Magyarországnak. Az utolsó békebeli évben a magyar–jugoszláv külkereskedelmi forgalom 700 millió (mai értékén mintegy 1,3 milliárd) dollárt tett ki.

A válság elmélyülésével Magyarország és a széthulló állam közötti áruforgalom meredek zuhanást szenvedett el. A korabeli becslések szerint az ebből eredő magyar veszteség elérte a 100–140 (mai értékén mintegy 251 millió) dollárt. Jelentős volt

⁸⁶ MNL OL, XIX-A-127-b-3668/1992.

⁸⁷ MNL OL, XIX-A-127-b-0396/1993.

⁸⁸ A koperi kikötőt 1957-ben építették meg, a kétezres években mintegy 14 millió tonnás forgalmat bonyolított le. Magyarország 1,1 tonnás forgalmával a kikötő második legjelentősebb partnere volt.

⁸⁹ MNL OL, XIX-A-127-b-001434/1992.

⁹⁰ A fenti összegnek az inflációval kumulált reálértéke megközelítőleg 395 841 625 dollár.

⁹¹ MNL OL, XIX-A-127-b-0640/1993.

a klasszikus turizmus, illetve a bevásárló turizmus által okozott veszteség is, ami 1991 első felében csak a turizmusnál a be- és kiutazásoknál esetében elérte az 1,9 milliárd (mai értékén megközelítőleg 23 milliárd) forintot.

A közvetlen károk mellett Magyarországot számos közvetett negatív hatás is érte. Az Adria kőolajvezeték ellehetetlenülése 7,3 milliárd (mai értékén mintegy 113 milliárd) forintos nem tervezett ráfordítást emésztett fel, míg a harci cselekmények következtében a Honvédség többletkiadása 1991 végéig 1,3 milliárd, a következő évben 1,8 milliárd (mai értékén mintegy 27 milliárd), addig a Belügyminisztérium többletkiadása 1991-ben 520 millió (mai értékén mintegy 8 milliárd), míg 1992-ben 2 milliárd (mai értékén megközelítőleg 30 milliárd) forint volt.

A Szerbiából és Montenegróból álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ellen az ENSZ Biztonsági Tanácsa által 1992-ben elrendelt, majd 1993-ban tovább szigorított gazdasági embargó következtében a magyar gazdaság 1992-ben 340 millió (mai értékén megközelítőleg 611 millió), 1993-ban 800 millió (mai értékén mintegy 1,4 milliárd) dolláros kárt szenvedett.

Ezeket a hatalmas veszteségeket a belső gazdasági nehézségekkel is szembeesülő ország a geopolitikai helyzet változása miatt csak részben, de bizonyos szempontból már ebben az időszakban is sikeresen tudta a régióban ellensúlyozni.

Az átalakuló Európában már 1992-ben intenzívvé vált a magyar–horvát, illetve a magyar–szlovén kereskedelmi együttműködés, amelyet számos kétoldalú szerződés is serkentett. Jól mutatja ezt a magyar–szlovén gazdasági együttműködés felívelése, ahol mindössze egy év alatt több mint 100%-kal növekedett az árucseréforgalom.

